

Den unga sovjetstaten insåg tidigt värdet av idrott för att skapa sammanhållning, identifikation och framtidsoptimism. Konsten kom att spela en viktig roll för att föra ut de ideal som idrotten fick representera, bland annat genom utsmyckningen av tunnelbanestationer. En ledande "idrottskonstnär" var Alexander Alexandrowitsch Deineka (1899–1969), som bland annat skapade en av de centrala sovjetiska idrottsikonmålningarna, *Fizkulturakvinnan*. Här sammanfattas idrottens olika roller i Sovjet, nämligen att förbättra hälsan, att erbjuda en meningsfull fritid, och att skapa goda soldater år Röda Armén. Efter andra världskriget förändrades allt detta – idrott blev nu en måttstock för att mäta sovjetstatens framsteg i förhållande till USA och övriga västvärlden. Om de konstnärliga uttrycken för sovjetisk idrott har Mike O'Mahony skrivit i *Sport in the USSR: Physical Culture – Visual Culture*. Boken, vars fokus alltså inte är idrott i sig utan sovjetisk idrottsikonografi och därmed ymnigt illustrerad, fyller enligt vår recensent Kristian Gerner på ett förtjänstfullt sätt en lakun i våra kunskaper om sovjetisk idrott, nämligen perioden 1917–45.

Idrott i sovjetisk konst

Kristian Gerner

Historiska institutionen, Lunds universitet

Mike O'Mahony

Sport in the USSR: Physical Culture – Visual Culture

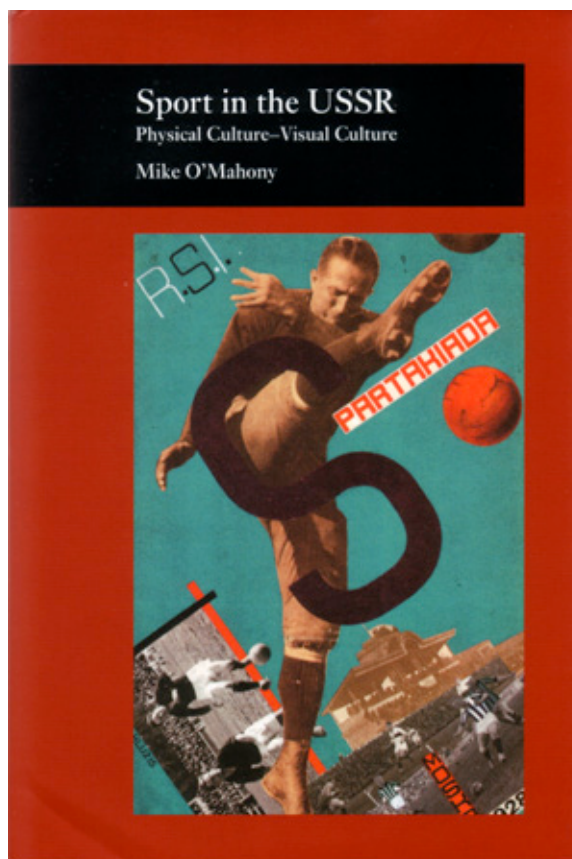
221 sidor, inb., ill.

London: Reaktion Books 2006

ISBN 1-86189-267-5

Idrott som medel att förändra samhället är temat för den brittiske konsthistorikern Mike O'Mahonys historik över Sovjetunionen. Den gamla latinska devisen "en sund själ i en sund kropp" skulle bli verklighet genom att traditionell kultur kompletterades med kroppskultur, på sovjetisk ryska "fizkultura". En viktig del av idrottspolitikerna var att skapa en ny kvinna och en ny kvinnobild. Kvinnorna skulle bli männens likar inte bara som industriarbetare utan även som idrottare. I skönlitteratur, bildkonst och skulpturer visades den nya kvinnan upp. Idrottskvinnan som ikon ersatte bilderna av jungfru Maria och alla kvinnliga helgon. Bilden av kvinnan i idrottstrikåer och med fritt hårsvall var också en motbild mot de beslöjade kvinnorna i Sovjetunionens muslimska republiker i Centralasien.

Vi känner mycket väl till sovjetisk idrott under efterkrigstiden. Sovjetiska idrottare kom med i den internationella tävlingsidrotten med början i fotbollslaget Dinamo Moskväs turnéer i Sverige, Norge och Storbritannien hösten 1945 och Sovjetunionens deltagande i OS i Helsingfors 1952. Därefter spelade landets idrottare en framträdande roll i en rad sporter från konståkning till

tyngdlyftning. O'Mahony ägnar större delen av sin bok åt den inte lika väl kända tidigare historien, idrottens roll i byggandet av det socialistiska samhället från Oktoberrevolutionen 1917 till segern i Det stora fosterländska kriget 1945. I fokus står idrottens roll i skapandet av den nya sovjetmänniskan. Här är ikonperspektivet viktigt.

Ikonen är inte bara en bild. Den är också en representation. Man dyrkade inte ikonerna, det avbildade helgonet, utan de ideal som helgonet symboliserade, sådant som hängivenhet och mod. När man betraktar ikonens bild, det enskilda helgonet, kommer man i kontakt med idealet, det allmänna, det typiska. Den sovjetiska idrottsskivnan var inte bara en framgångsrik individ. Hon var också den nya sovjetkvinnan, idealet.

O'Mahonys bok innehåller inte mindre än 75 bilder, foton på idrottsikonerna i sovjetiskt måleri och som skulpturer. Han visar hur dessa bilder fanns överallt i samhället, inte bara på torgen och arbetsplatserna utan även i Moskvas tunnelbana. Den byggdes på 1930-talet och var sinnebild för det moderna, tekniskt avancerade socialistiska samhället. Det var inte någon slump att flera av de första tunnelbanestationerna byggdes i anslutning till stora idrottsarenor. Från arbetsplatser inne i Moskvas centrum och från bostadsområdena längre ut kunde tiotusentals åskådare snabbt och bekvämt komma till idrottsevenemangen. De rikt utsmyckade tunnelbanestationerna hade målningar och skulpturer som framställde unga människor, ofta under idrottsutövning. I takpaneler på Majakovskijstationen kunde man betrakta idrottsikonmålaren Aleksandr Deinekas stävhoppare, backhoppare och dykande simmare. Tunnelbanestationen Dinamo, vid stadion med samma namn, smyckades av porslinsmedaljonger med reliefer av utövare av olika friidrottsgrenar, kraftsporter, vintersporter och fotboll.

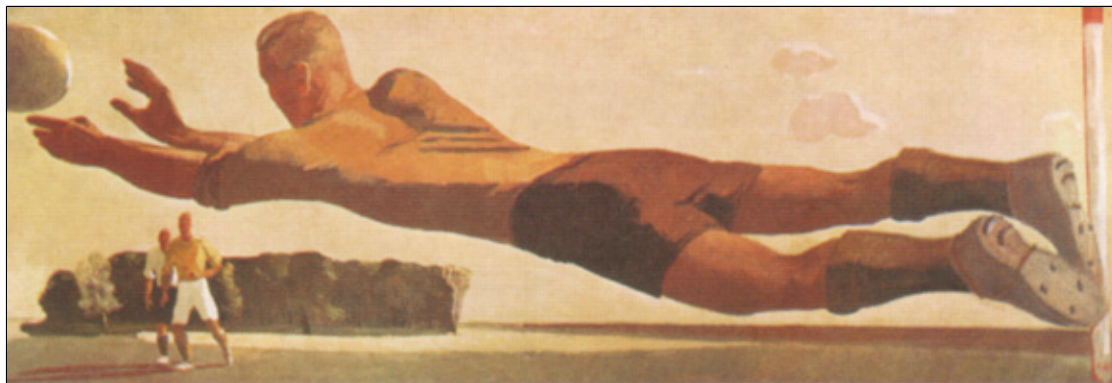
Aleksandr Deineka, Fizkulturnitsa 1933, chromolitografi affisch

Idrotten hade i Sovjetunionen tre skilda roller eller spelplaner. Den skulle bidra till att förbättra människornas hälsa och förmåga att arbeta hårt i industri och jordbruk, den skulle ge en meningsfull fritid och den skulle frambringa uthålliga och skickliga soldater. Under de första decennierna av sovjetstatens existens, fram till slutet av andra världskriget, var den militära sidan viktig. En bidragande orsak till införandet av planekonomin år 1928, det vill säga förvandlingen av landet till ett militärindustriellt komplex, var sovjetledningens fruktan för krig. 1931 kompletterades fizkultura med programmet "Gotov k trudu i oborone", "Redo för arbete och försvar", på ryska förkortat GOT. Med GOT-programmet blev viktiga inslag i sovjetiskt idrottsliv inte bara gevärsskytte utan även granatkastning, fallskärms hoppning, glidflygning, bergsklättring och motocross. Flera av dessa idrotter avbildades på en berömd affisch av den sovjetiska idrottsikonkonstens mästare Deineka, "Fizkulturakvinnan". I förgrunden står en diskuskasterska beredd att slänga iväg sitt redskap. Bakom henne ligger en gevärsskytt i färdigställning. I fonden springer sex löpare och längst bort ser man några motorcyklister. Affischen är i de militära färgerna kaki, brunt och grönt. Deinekas affisch kan verkligen läsas både som en skildring av kvinnans betydelsefulla ställning inom sovjetisk idrott och som en beskrivning

av idrottens roll i ett större sammanhang, försvaret av fosterlandet.

O'Mahony ägnar ett av bokens sju kapitel åt "den sista försvarslinjen". Under trettio-talet blev den sovjetiska gränsvakten hjälte i romaner, filmer och målningar. Detta var ett uttryck både av upplevelsen av militärt hot och av den ryska, inte bara sovjetiska, besattheten att bevaka gränsen. Även inom idrotten fanns en gränsvakt, målvakten. 1934 kom Deinekas oljemålning "Målvakten", där målvakten-hjälten sträcker ut sig i tavlans hela längd och synes nå en boll som det egentligen borde ha varit omöjlig att nå. 1936 kom Semjon Timosjenkos spelfilm "Målvakten". Hjälten är en fattig pojke, Anton Kandidov, som gör karriär som målvakt. Framgången stiger honom åt huvudet och han är på väg att bli en oduglig diva när han får chansen att stå för sitt lag mot motståndaren "De svarta bufflarna". Dessa svartklädda spelare symboliserar fascismen. Matchen ser ut att sluta 0-0 men i slutminuten får de svarta en straff. Kandidov tar straffen, sparkar iväg bollen, springer efter den och gör mål på motståndarna. Anfall är bästa försvar. Det militära budskapet går fram inte bara genom montageteknik och kameravinklar utan även av den

ackompanjerande filmmusiken "Idrottsmannamarschen".

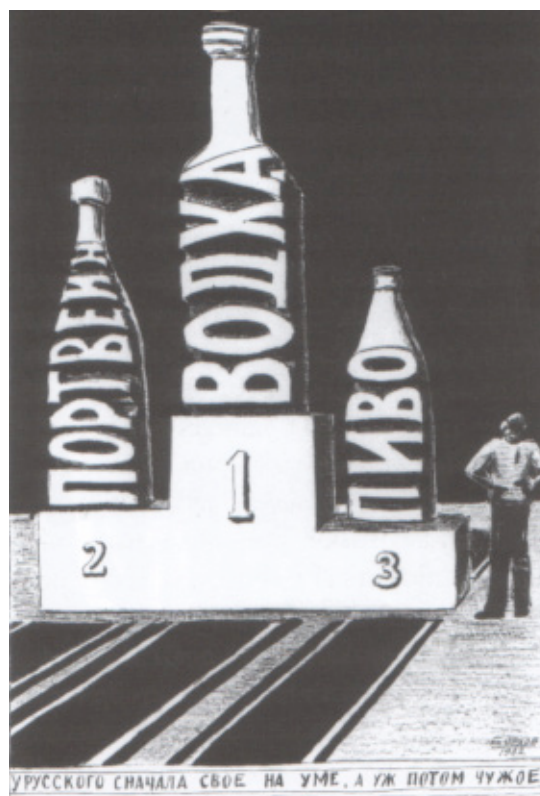

Aleksandr Deineka, *Målvakten*, 1934, omd, 119x352 cm. Tretiakovgalleriet, Moskva

Sport in the USSR innehåller inte några skildringar av själva utövandet av idrott, av träningsmetoder, resultat eller rekord. De två genomgående linjerna är dels förhållandet aktivt idrottsutövande—åskådande, dels relationen mellan massidrott och elitidrott. Under sovjetstatens första decennier lades stor vikt vid fizkultura, vid idrotten som ett medel att stärka folkhälsan och skapa den nya, fysiskt starka, sköna sovjetmänniskan och vid massuppvisningar och parader. Efter andra världskriget tog strävan att bli främst i världen över. Fizkultura försvann, och den sovjetiska idrotten gick mot allt större professionalisering och till sist även kommersialisering. Idrottskonsten upphörde att visa upp ikoner. Den blev kritisk mot ett samhälle där alla höga ideal hade förfuskats och försumrats. En av de sista illustrationerna i O'Mahonys bok är en teckning från 1981 av Boris Orlov, kallad "Urgamla värden". Den visar en prisplatt med en flaska vodka på segerpallen, en flaska portvin som tvåa och en flaska öl som trea. Portvin och öl är utländska drycker, men vodkan är rysk. Bildtexten lyder: "Ryssen sätter sitt eget först, och sedan kommer det utländska".

O'Mahonys bok handlar således inte i första hand om sport i sig. Den handlar om bilder av idrott i Sovjetunionen. Dessa bilder av idrottsutövning analyseras som en spegel av hela samhällets utveckling. På vägen från den optimistiska förnyelseeran under 1920-talet till den desillusionerade satirkonsten under "stagnationen" under 1980-talet blir läsaren av *Sport in the USSR* klar över idrottens centrala roll som valplats för kampen mellan olika värderingar och ideologier. I den sovjetiska idrottens historia möter man argument som idag luftas i Sverige som om de vore nya: att idrotten främjar ett sunt liv, skapar gemenskap och solidaritet samt stärker landets internationella prestige och gynnar exportnäringarna, respektive att idrotten främjar en osund konkurrensmentalitet och elitism, kommersialism och korruption.

O'Mahony är kritisk mot tendensen under de första postsovjetiska åren att avlägsna mycket av den officiella sovjetiska konsten från torg, parker och gallerier. Hans inträngande analyser av alla konstverk – långt fler än de 75 som finns avbildade i boken – låter förstå att den moderna ikonoklasmen (förstörelsen av ikoner) medför en dubbel minnesförlost. Man glömmer bort att mycket av den sovjetiska idrottskonsten bestod av suggestiva, mycket medvetet komponerade och ofta flertydiga verk av bestående konstnärligt värde. Och man glömmer bort det som tavlorna och skulpturerna ville frammana, idealet att idrotten kan vara ett medel för individens självförverkligande, även om man inte behöver kräva att det skapas en "ny människa", och för upplevelse av aktiv gemenskap med andra människor. Idealet förblev en dröm. Nu håller man på att glömma också drömmen.

Boris Orlov, *Arkaiska värden* (En ryss tänker på sig sig själv) 1982, tusch och blyerts på papper

© Kristian Gerner 2006

Köp boken från Adlibris.se

Kjøp boken fra Akademika.no

Køb bogen fra Saxo.dk

www.idrottsforum.org

Redaktør [Kjell E. Eriksson](#)

Ansvarig utgiver [Aage Radmann](#)